

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veeleelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@bua.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Waakzaam burgerschap voor iedereen

door **Theo Brinkel** De auteur is redactielid van CDV, oud-Kamerlid voor het CDA en bijzonder hoogleraar Militair-maatschappelijke studies aan de Universiteit Leiden.

Steeds zal de holle leuze misdaad baren
zodra zij vruchtbaar wordt bij 't veil publiek!
Ik kies de zijde van de martelaren.
Daarom, mijnheer, noem ik mij katholiek!

Anton van Duinkerken, 'Ballade van den katholiek', 1935

'Met 300 azc'ers van kleur binnenkort in Albergen verkrachting, beroving en terreur!' Deze rijmpoging stond half augustus te lezen op een protestbord tegen de komst van asielopvang in Albergen. Wat kun je anders voelen dan schaamte voor deze ronduit racistische boodschap in wat ooit gold als de meest CDA-getrouwe gemeente

burgerschap. Vertrouwen in democratie en rechtsstaat herwinnen als Hirsch Ballin's eigen 'Ballade van den katholiek'. Zijn boodschap: de overtuigingskracht van de democratische rechtsstaat is aangetast, en het is aan ons om hem te versterken en verdere ondermijning te voorkomen.

Het is wel duidelijk dat er wat aan de hand is. Boeren blokkeren snelwegen met trekkers en brandende hooibalen en bedreigen ministers thuis. Asielcentra zijn overbelast. De aanhoudende droogte toont hoe het klimaat verandert. Ministers die aftraden vanwege de toeslagenaffaire en de miserabele afloop van onze aanwezigheid in Afghanistan, zitten gewoon weer op het pluche. Ondertussen kreeg de internationale rechtsorde een knauw door Poetins inval in Oekraïne. Vertrouwen winnen in democratie en recht is dus keihard nodig.

Dat vertrouwen winnen, aldus Hirsch Ballin in *Waakzaam burgerschap*,

Vertrouwen winnen in democratie en recht is keihard nodig

(Tubbergen)? Niet alleen Schaepman moet zich in zijn graf geraakt voelen. Het zal zeker ook gelden voor Ernst Hirsch Ballin, inmiddels oud-hoogleraar in verschillende takken van de rechtswetenschap.

Ondanks dat hij met emeritaat is, hoeven wij Hirsch Ballin niet te missen. Ik lees zijn recent nagelaten *Waakzaam*

Ernst Hirsch Ballin

Waakzaam burgerschap.

*Vertrouwen in democratie en
rechtsstaat herwinnen*

Querido | 2022 | 304 pp. | € 22,50 |
ISBN 9789021436944

heeft een basis nodig van inzet voor en binding met democratie en de sociale rechtsstaat. Het boek behandelt een veelheid aan thema's, met overal het recht als invalshoek. Het gaat over constitutioneel recht, waarin niet zozeer de staat het middelpunt is, aldus Hirsch Ballin, maar de relatie tussen staat en burgers. Verder besteedt hij aandacht aan de noodzakelijke herwaardering van het publiekrecht. De rechtsstaat moet weer gericht zijn op realisering van sociale grondrechten en de betrekkingen tussen mensen en de natuur. Er zijn hoofdstukken gewijd aan religie en burgerschap, aan kunstmatige intelligentie en aan de Europese

dimensie van waakzaam burgerschap en Europese rechtspraak.

Liberaal denken

De democratische en sociale rechtsstaat heeft de afgelopen decennia geleden onder de dominantie van het liberale denken, aldus Hirsch Ballin. Dat werkte op twee manieren door. Op de eerste plaats via het economisch liberalisme, waarin marktwerking vooropstond en deze ook voor publieke taken de standaard werd. Privatisering van nutsbedrijven leidde ertoe dat deze geen deel meer uitmaakten van het publieke debat. Ook CDA en PvdA werkten eraan mee. 'Tot op heden betalen ze

daarvoor de prijs van een verlies van politieke herkenbaarheid’, aldus Hirsch Ballin (p. 99). Op de tweede plaats was er sprake van cultureel liberalisme waarin individuele ontplooiing de boventoon voerde. Ideologieën en politieke overtuigingen konden geen grote groepen meer binden, en daarmee verzwakte het ideële draagvlak voor democratie en de sociale rechtsstaat.

Op basis van de onzekerheid die daardoor was gegroeid wisten populistische politieke bewegingen groter te worden: bewegingen die zich laten leiden door racisme, etnisch nationalisme, religieus of antireligieus fundamentalisme, en andere identitaire bewegingen. Ze beweren de spreekbuis te zijn van het ware volk en beloven herstel van zekerheid op basis van etnische homogeniteit van het volk. Etnische homogeniteit raakt aan racisme, een verschijnsel waarmee Hirsch Ballin begaan blijkt. ‘Het meest geraffineerd en dus het gevaarlijkst’, schrijft hij, ‘zijn de juridische en sociale vormen van onthouding van mensenrechten door mensen niet te erkennen als gelijkberechtigd’ (p. 144). De grofste vorm van racisme was slavernij. Maar er zijn ook veel subtielere uitingen: Donald Trump die corona nadrukkelijk het ‘Chinese virus’ noemde; pseudowetenschappelijke verhalen om een gevoel van nationale identiteit te creëren; het pleidooi van rechts-extremistische partijen om mensen met meervoudig staatsburgerschap naar het tweede plan te verwijzen. Maar ook in de toeslagenaffaire werden aanvragers van kinderopvangtoeslag uit bepaalde etnische groepen per definitie met

wantrouwen bejegend (p. 152). Wat, zo kun je uit de teksten van Hirsch Ballin lezen, is dat anders dan racisme?

Als je het tegenovergestelde van verdeeldheid op basis van racisme wilt, hoe houd je dan een land bij elkaar? Ergens in 1995 trok ik met een stel Zuid-Afrikaanse politici langs democratische instellingen in Nederland. Wij spraken ook met oud-premier Ruud Lubbers. De Zuid-Afrikanen vroegen hem: hoe maken wij een land waar ieder zich thuis voelt als niemand dezelfde kijk op het verleden heeft? Probeer dan een gemeenschappelijke kijk op de toekomst te formuleren, gebaseerd op de idealen van de democratische rechtsstaat, zei Lubbers. Het perspectief niet zozeer zoeken in het verleden als wel in een gezamenlijke toekomst, dat doet Hirsch Ballin ook.

Hij gebruikt daar de grondwet voor, maar meer dan dat, meer dan het ‘lege formalisme’ van de neoliberale ideologie die de staat reduceert tot marktmeester over een uitgekleden publieke sfeer die in een narratief vacuüm verkeert. Of het formalisme van de democratie als simpel mechanisme om de meerderheid aan de macht te helpen (p. 252). Politiek gaat over meer dan alleen deelbelangen van boeren, ouderen, etnische minderheden of andere groepen in de samenleving. De politiek gaat over de gezamenlijke toekomst, aldus Hirsch Ballin in *Waakzaam burgerschap*.

Levensperspectieven

Hij wil niet alleen meer aandacht voor naleving van sociale grondrechten – de culturele, sociale en economische bestaansvoorwaarden – maar ook

voor verbreding van de mensenrechten naar de rechten van vluchtelingen en de rechten van toekomstige generaties. Hij pleit voor gezamenlijke levensperspectieven, voor een begrip van burgerschap dat de eenheid niet meer zoekt bij zoiets als een christelijke staat, maar bij de aanvaarding van de democratische rechtsstaat door jood, hindoe, moslim, christen of atheïst of agnost en deze zo te verwoorden dat hij niemand uitsluit. Het moet een toekomstgericht ethos zijn, dat niet religieus of instrumenteel is versmald, maar waarin ruimte is voor erkenning van de ander op basis van het principe *seeing us in them* (p. 72). Een ethos waarin burgers zich aangesproken voelen op verantwoordelijkheid voor zichzelf, voor de ander en voor hun gezamenlijke toekomst (p. 91).

In NRC van 25 augustus vroeg Hubert Smeets zich af wat het CDA eigenlijk nog te bieden heeft om ons democratische bestel, dat elke dag wankeler wordt, enigszins te stutten.¹ Het antwoord is in Hirsch Ballins *Waakzaam burgerschap* te vinden. Niet dat het per se een CDA-boek is. Op slechts één plek noemt hij de christendemocratie expliciet: ‘Terecht onthouden mainstream christendemocratische politieke partijen zich van pogingen om via hun vertegenwoordigers in publieke functies beleid te voeren dat slechts op religieuze,

en dus niet op “seculiere”, dat wil zeggen met iedere andere burger bespreekbare gronden kan worden gerechtvaardigd’ (p. 163). Dat geldt precies voor *Waakzaam burgerschap*. Het is voor ieder, onafhankelijk van politieke of religieuze achtergrond, toegankelijk en begrijpelijk.

De dichter Anton van Duinkerken schreef in de jaren dertig van de vorige eeuw met zijn ‘Ballade van den katholiek’ een aangrijpende oproep tot waakzaamheid. Ernst Hirsch Ballin is jurist en wetenschapper, maar op zijn manier doet hij hetzelfde: oproepen

Hirsch Ballin roept op tot medemenselijkheid over grenzen heen.

tot waakzaamheid, opkomen voor de waarden en instituties van de democratische rechtsstaat. Het gaat om medemenselijkheid over grenzen heen.

1 Hubert Smeets, ‘Hoekstra: doodgraver van een onverantwoordelijk CDA’, NRC, 25 augustus 2022.